

Η ΙΜΒΡΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ

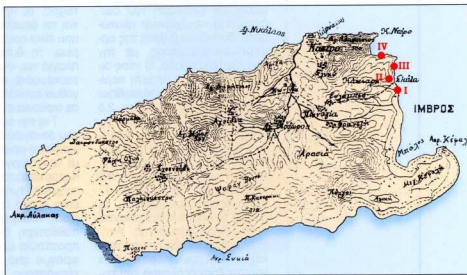
(β' μέρος)

Ηλίας Ανδρέου - Ιωάννα Ανδρέου
Αρχαιολόγοι

Οι παραλιακοί προϊστορικοί οικισμοί που εντοπίσαμε κατά μήκος των ανατολικών ακτών της Ίμβρου (εικ. 1) στην πλειονότητά τους ταυτίζονται με μικρούς λόφους, τους οποίους οι ντόπιοι αποκαλούν με τη χαρακτηριστική ονομασία «Β'νι» (βουνί, υποκοριστικό του βουνού!). Οι θέσεις στις οποίες βρίσκονται έχουν διάφορες ονομασίες, που δυστυχώς σταδιακά τείνουν να εκλείψουν, μετά τον εκπατρισμό των ελληνών αγροτών και κτηνοτρόφων και την εγκατάλειψη της υπαίθρου². Από το σύνολο των μέχρι τώρα εντοπισμένων θέσεων παρουσιάζονται εδώ τέσσερις αντιπροσωπευτικοί προϊστορικοί οικισμοί που χαρακτηρίζονται ως Β'νί I, Β'νί II, Β'νί III και Β'νί IV και αναφέρονται στο εξής με αυτή την ονομασία, προκειμένου να διευκολυνθούν οι περιγραφές και οι συσχετισμοί.

Στη βορειοανατολική ακτή της Ίμβρου, απέναντι από το νότιο άκρο της Θρακικής Χερσονήσου, εντοπίσαμε το 1997 τον πρώτο χαρακτηριστικό παραλιακό και οχυρωμένο οικισμό της πρώιμης εποχής του Χαλκού. Πρόκειται για εγκαταστάσεις πάνω και γύρω από τη θέση «Β'νι», στο εξής Β'νί I, η οποία ταυτίζεται με μικρό λόφο που προβάλλει στην ακτογραμμή, τόσο από την πλευρά της Ήρας όσο και από τη θάλασσα, και εντυπωσιάζει εξαιτίας με την εμφάνισή του αλλά και με την πυκνότητα των αρχαίων λειψάνων που διασώζει. Το Β'νί I ανατολικά βρέχεται από τη θάλασσα, στην οποία έχει κατακρημνισθεί τμήμα της αντίστοιχης πλευράς του οικισμού με το τείχος, ενώ νότια ορίζεται από ποτάμι, «του Ψαρή το ποτάμι», το οποίο συγκεντρώνει τα νερά των ποταμών του Μπλουμιά και του Κασασηλ που ηγάζουν από τις κοιλάδες νότια του βουνού Κάνιαρης. Η βόρεια και η δυτική πλευρά του λόφου είναι εύκολα προσπελάσιμες μέσω ελαφρώς χαμηλότερων ανηγών, οι οποίοι εξωτερικά οδηγούν σε διαδοχικά εκτεταμένα πλάτωματά κατάλληλα για καλλιέργεια. Νότια του ποταμού και σε χαμηλότερο επίπεδο από το «Β'νι» εκτείνεται κατά μήκος της ακτής ομαλή ζώνη, η οποία περιορίζεται δυτικά από ψηλό λόφο, «τ Χαρισανίτ' το β'νάρ».

Η αρχική εντύπωση που προκαλεί ο χώρος του προϊστορικού οικισμού σχετίζεται με την τραχύτητα της ακτής, η οποία καλύπτεται από μεγάλες κροκάλες ποικίλων χρωμάτων, προϊόντα της δράσης των κυμάτων στις ηφαιστειακές πέτρες της Ίμβρου. Η μορφή της ίδιας παραλίας, στην οποία ο μόνος υπηνεμος χώρος ταυτίζεται με το άνοιγμα της εκβολής του ποταμού, οδηγεί σε απορία και θαυμασμό για το βαθμό των ικανοτήτων που έπρεπε να έχουν οι ναυτικοί του προϊστορικού Αιγαίου, ώστε να κατορθώσουν να οδηγήσουν με ασφάλεια τα σκάφη τους

1. Χάρτης της Ίμβρου.

σε αλιμένη σχεδόν ακτή, ανοιχτή στους δυνατούς βορειοανατολικούς ανέμους που επικρατούν στην περιοχή. Η εντύπωση μετριάζεται όταν επικρατεί άπνοια ή διαφάνεια, οπότε διαγράφονται απέναντι με καθαρότητα οι κοντινές ακτές της Χερσονήσου, η είσοδος του Ελλησπόντου και η ακτή της Τρωάδος.

Ο κυρίως οικισμός στο Β'νί I καλύπτει την κορυφή και τις πλαγιές χαμηλού αλλά ευδιάκριτου λόφου, ο οποίος εξασφαλίζει χώρο προστατευμένο με φυσικό τρόπο από τις δύο πλευρές (ακτή και ποτάμι) και, κυρίως, προσέφερε άμεση επικοινωνία με τη θάλασσα και οπτική επαφή με τις απέναντι θρακικές και μικρασιατικές ακτές. Το πλάτωμα της κορυφής (εικ. 3), διαστάσεων 60x20 μ., βρίσκεται σε επίπεδο ψηλότερο κατά 10-12 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας και αποτέλεσε τον αρχικό πυρήνα της εγκατάστασης, η οποία ήταν προστατευμένη με ζεύγος περιβόλων ελλει-

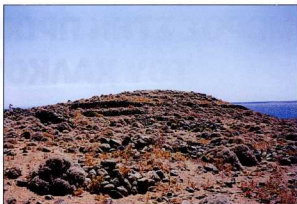
2. Ο χώρος του προϊστορικού οικισμού στο Β'vi I.

3. Περιβόλοι και θεμέλια στο Β'vi I.

4. Ο χώρος νότια από το Β'vi I με τις συμπληρωματικές προϊστορικές εγκαταστάσεις.

ψοειδούς σχήματος. Διατηρούνται ορατά επιμήκη τμήματα των περιβόλων, οι οποίοι απείχαν μεταξύ τους 1,80-2,10 μ. και είχαν πλάτος 1,20 και 2 μ. (εσωτερικός και εξωτερικός αντιστοιχώς), καθώς και θεμέλια κτισμάτων, κατασκευασμένα όλα με κροκάλες.

Η αύξηση προφανώς του πληθυσμού και των δραστηριοτήτων του επέβαλε σε επόμενη φάση την επέκταση του οικισμού στα συνεχόμενα πλατώματα, δυτικά και βόρεια της αρχικής εγκατάστασης, με την προσθετική μέθοδο. Ο νέος οικισμός κατέλαβε έκταση περίπου 150x100 μ. και οχυρώθηκε με ισχυρό τείχος πλάτους 2,5 μ., ενισχυμένο με πεταλόσχημους προμαχώνες. Στην ανατολική παράκτια πλευρά της οχύρωσης το νέο τείχος απέχει 5 μ. από τον παλαιότερο εξωτερικό περιβόλο και περιλαμβάνει 17 τουλάχιστον προμαχώνες, οι βάσεις των οποίων διακρίνονται κατά μήκος της ακτής. Αντίστοιχη διαμόρφωση πέντε τουλάχιστον πύργων παρατηρείται και στη βόρεια πλευρά του τείχους, στην οποία διακρίνεται και άνοιγμα πύλης. Εξωτερικά του νοτιοανατολικού άκρου της οχύρωσης σχηματίζεται κεκλι-

μένος διάδρομος, που στηρίζεται σε πλευρικούς τοίχους και επιτρέπει την πρόσβαση στον οικισμό από την πλευρά του ποταμού και της ακτής, μέσω πύλης του τείχους. Με βάση τα ορατά σωζόμενα τμήματα του τείχους είναι δυνατή μια χονδρική απόδοση του σχήματος και της έκτασης του τειχιζόμενου τμήματος, η οποία υπολογίζεται σε 15 στρέμματα. Το τείχος, οι προμαχώνες, όπως και τα θεμέλια των κτισμάτων που είναι ορατά κυρίως στη βόρεια, τη δυτική και τη νότια πλαγιά του οικισμού, έχουν κατασκευαστεί από διαφόρων μεγεθών κροκάλες που υπάρχουν σε αφθονία στην ακτή³.

Για την αμυντική θωράκιση του οικισμού στο Β'vi I δεν θεωρήθηκε αρκετός ο περιβόλος με τους πύργους-προμαχώνες. Κατασκευάστηκε επίσης προτείχισμα, τμήματα του οποίου είναι ορατά εξωτερικά της βόρειας πλευράς, ενώ στην ευπαθέστερη δυτική πλευρά η προστασία ολοκληρωνόταν με φράγμα από τεράστιους ακατέργαστους ηφαιστειακούς ογκολίθους, τοποθετημένους παραλλήλως και σε απόσταση 40 μ. από τον κύριο περιβόλο. Είναι επομένως σαφές ότι υπήρ-

ξε ιδιαίτερη φροντίδα για την προστασία του οικισμού και ότι, στην προσπάθεια αυτή, χρησιμοποιήθηκαν όλα τα μέσα και οι τρόποι που είχε αναπτύξει η οχυρωματική τέχνη της εποχής⁴.

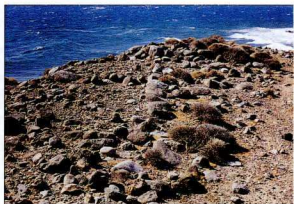
Η έκταση που καλύπτουν οι κατασκευές του προϊστορικού οικισμού στο Β'vi I δεν περιορίζεται στον τειχιζόμενο χώρο της «ακρόπολης». Στο πλαίσιο της περιοχής που εκτείνεται κατά μήκος της ακτής, νότια του ποταμού, διαπιστώθηκαν συμπληρωματικές εγκαταστάσεις σε έκταση 100x70 μ., η οποία ορίζεται περιμετρικά από φαρδύτερους τοίχους και περιλαμβάνει επιμέρους ενότητες θεμελιών⁵ (εικ. 4). Η χρονική σχέση η ακολουθία στην κατασκευή των εγκαταστάσεων μόνο με ανασκαφική έρευνα είναι δυνατόν να διευκρινιστεί.

Ο χρόνος εμφάνισης και ο τρόπος οργάνωσης των λίθινων οχυρώσεων που οδήγησαν στη διατύπωση διαφόρων ερμηνειών. Η επικρατέστερη τοποθεσία στη στροφή της 4ης προς την 3η χιλιάτη π.Χ. την εμφάνισή των περιβόλων στα Βαλκά-

8. Το χαμηλό ακριτήριο Β'vi II με την προϊστορική εγκατάσταση.

9. Θεμέλια τοίχων κτιρίων ορατά στο Β'vi II.

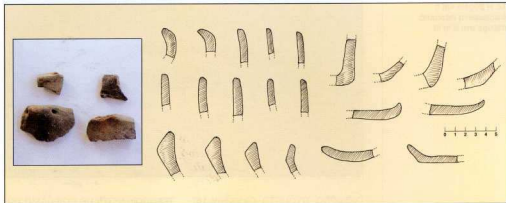

για, το Αιγαίο, τη Μικρά Ασία, τον Καύκασο και τον Ευξείνιο Πόντο, και αποδίδει την κατασκευή τους στις σοβαρές αμυντικές ανάγκες που δημιουργήσαν στους οικισμούς οι μεταναστεύσεις⁶. Την ανάγκη αντιμετώπισης των εξωτερικών κινδύνων αποδεικνύει, εκτός από τα οχυρωματικά έργα, και η συγκέντρωση αγαθών με χρήση πολλών αποθηκευτικών αγγείων, κυρίως πήθων, θραύσματα από τα οποία σώζονται επιφανειακά σε όλους τους προϊστορικούς οικισμούς της Ήμβρου. Επιπλέον, η ύπαρξη

αμυντικού τείχους με ενάλληλους περιβόλους, προμαχώνες και αναλημματικούς τοίχους προϋποθέτει πολλά εργατικά χέρια, απασχόληση εξειδικευμένων ως ένα βαθμό τεχνιτών και συμμετοχή μεγάλου μέρους της αντίστοιχης κοινότητας, συνθήκες δηλαδή που φανερώνουν κοινή αντίληψη και ομαδική λειτουργία κάτω από έναν κεντρικό πυρήνα διοίκησης, και ερμηνεύονται από πολλούς ως πρώιμος δείκτης «αστικοποίησης».

5. Οστρακα στίλβωτων αγγείων από το Β'VI I.

6. Τμήμα οστράκων χαρακτηριστικών αγγείων από το Β'VI I.

Ο συσχετισμός (από τους συγγραφείς και την κοινή γνώμη των κλασικών χρόνων⁷) των λίθινων πρώιμων οχυρώσεων με πελασγούς κατασκευαστές είναι απολύτως κατανοητός για την περίπτωση της Ήμβρου, στην οποία μόνον Πελασγοί κατοικούσαν έως τις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. σύμφωνα με τον Ηρόδοτο⁸. Ο αριθμός και η διατήρηση των οχυρωμένων προϊστορικών θέσεων του νησιού, οι περισσότερες από τις οποίες εντυπωσιάζουν ακόμα και με τη σημερινή μορφή τους, ήταν εύλογο να προσελ-

κύσουν την προσοχή των αθηναίων κληρούχων, απλών γεωργών που εγκαταστάθηκαν στην Ήμβρο και διασκορπίστηκαν στις καλλιεργήσιμες εκτάσεις και τα βοσκοτόπια⁹.

Στο Β'VI I είναι εντυπωσιακή η ποσότητα αλλά και η ποιότητα της κεραμικής (εικ. 5, 6), η οποία σώζεται στην επιφάνεια του εδάφους και αποκαλύπτει τη χρονική διάρκεια χρήσης του χώρου. Από πλεονάζησής του και διακόσμησης, διακρίνονται τρεις κατηγορίες¹⁰:

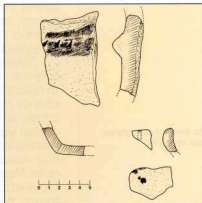
α) Η άβαφη χονδροειδής κεραμική, στην οποία εντάσσονται τα όστρακα από χονδροκόκκο πήλο με ανάμικτη μαρμαρυγία και πετραδάκια. Ανηκουν σε σκεύη οικιακής χρήσης, δηλαδή αποθηκευτικά, κλειστά ή ανοιχτά δίωτα αγγεία, λεκάνες, κυάθια, πρόχους. Σε μερικά όστρακα υπάρχει επίχρισμα στη μία ή και στις δύο επιφάνειες.

β) Η στίλβωτη κεραμική, που περιλαμβάνει όστρακα από καλούπιμένο συμπαγή πήλο, στίλβωμένο στη μία ή και στις δύο όψεις, ενώ η εξωτερική επιφάνεια των αγγείων έχει χρώμα ανοιχτό (κίτρινο έως φαιό) ή σκοτεινό (βαθύ κόκκινο έως μαύρο). Περιλαμβάνει

7. Απολείψματα πυρπολιών από το Β'VI I.

10. Επιφανειακά όστρακα από το Β'VI I.

11. Σχέδια χαρακτηριστικών οστράκων από το Β'VI I.

12. Η βόρεια και η διαβρωμένη παράκτια πεδιάδα στο Β'νί III.

διάφορα σχήματα αγγείων με συνηθέστερες τις καρποδόχες που έχουν σωληνωτές αποφύσεις στο χείλος ή οριζώντιες διάτρητες κάτω από αυτό.

γ) Η γραπτή κεραμική, στην οποία ανήκουν λίγα όστρακα διακοσμημένα με δεσμες γραμμών ή σύστημα τεμνωμένων γραμμών με μαύρο χρώμα σε κόκκινο βάθος.

Από πλευράς σχημάτων αγγείων υπάρχει ποικιλία, με συνηθέστερες τις βαθιές φιάλες διαφόρων τύπων, τις τριποδικές χύτρες και τα τριποδικά μικρότερα αγγεία, τα αυλακωτά κύπελλα και τα μεγάλα αποθηκειακά αγγεία, κυρίως πήθια. Η χρήση των τριποδικών χυτρώων είναι διαδεδομένη στους οικισμούς του βόρειου Αιγαίου και της Μικράς Ασίας κατά την πρώτη εποχή του Χαλκού, ενώ στις Κυκλάδες εμφανίζονται αργότερα, στη Μέση Χαλκοκρατία, και μιμούμενα μινωικά πρότυπα. Η πρώτη χρήση του σχήματος στο βόρειο Αιγαίο υποδηλώνει πιθανώς την τεχνολογική υπεροχή του χώρου στον τομέα παρασκευής του φαγητού¹¹. Στην κεραμική από το Β'νί I της Ίμβρου είναι επίσης αξιοσημείωτη μια ομάδα οστράκων από χύτρες ή πρόχους, τα οποία εμφανίζουν διασύρσεις και χαραγμάτα στην εσωτερική επιφάνειά τους και έντονα ίχνη καύσης στην εξωτερική, αποτέλεσμα της χρήσης τους ως μαγειρικών σκευών¹².

Λιγότερο κοινά είναι τα όστρακα -επιφανειακής πάντοτε προέλευσης- τα οποία ανήκουν σε τροπιδωτές φιάλες, σε αγγεία με λευκό επιχρίσμα, σε *crusted ware* και σε κύπελλα με κατακόρυφες ή πλάγιες αβαθείς αυλακώσεις ή «ρυτιδώσεις». Μερικά άλλα φαίνεται να έχουν κατασκευαστεί με χρήση τροχού, η εμφάνιση του οποίου

τεκμηριώνεται με ασφάλεια μόνον από την τρίτη φάση της πρώιμης εποχής του Χαλκού¹³.

Σημαντική είναι και η ποσότητα των ποικίλου χρώματος απολεπισμάτων πυριτιλίου (εικ. 7) που διακρίνονται επιφανειακά, διεσπαρμένα σε όλη την έκταση των εγκαταστάσεων στο Β'νί I της Ίμβρου, και μαρτυρούν ανεπτυγμένη λιθοτεχνία και χρήση εργαλείων στις γεωργικές εργασίες και στην καθημερινή ζωή. Ιδιαίτερη πυκνότητα παρουσιάζουν τα θραύσματα και οι πυρήνες στο βορειότερο τμήμα της επέκτασής του οικισμού, στο οποίο αντίθετως τα επιφανειακά όστρακα και τα θεμέλια των τοίχων είναι αραιά. Λίθινη σφύρα της ύστερης νεολιθικής εποχής εντοπίστηκε, επιφανειακά επίσης, στο πλάτωμα της κορυφής του οικισμού ενώ σε διάφορες θέσεις υπήρχαν τέχνηρα της μικρολιθικής. Σε γενικές γραμμές μπορούμε να πούμε ότι είναι τόσο εντυπωσιακή η ποσότητα και η ποιότητα του επιφανειακού υλικού που παρατηρείται διάσπαρτο

στο Β'νί I, ώστε να αναρωτιέται κανείς ποιες εκπλήξεις θα προκύψουν από τη συστηματική έρευνα του χώρου.

Η χρονολογική κατάταξη του επιφανειακού υλικού, ενδεικτική πάντοτε των πραγματικών και υπό ανασκαφική τεκμηρίωση δεδομένων, οδηγεί στα ίδια συμπεράσματα που προέκυψαν από τα οικοδομικά λείψανα, ότι δηλαδή η παλαιότερη εγκατάσταση στο Β'νί I ανάγεται στο τέλος της νεολιθικής εποχής και ότι η ακμή του οικισμού συμπίπτει με την πρώτη εποχή του Χαλκού.

Η έκταση του τεχνησμένου τμήματος του οικισμού στο Β'νί I δεν επιτρέπει την απόδοση του σε πόλη. Η αρχική εγκατάσταση, έκτασης 1.200 τ.μ., πρέπει να χρονολογηθεί στην ύστερη νεολιθική εποχή και να θεωρηθεί ως χωριό 100-200 κατοίκων, το οποίο αναπτύχθηκε και επεκτάθηκε κατά την πρώτη εποχή του Χαλκού, όταν έφθασε στο επίπεδο ενός πολιτισμού, καλύπτοντας χώρο 15 στρεμμάτων και με πληθυσμό 500 άτομα. Ξεπέρασε ίσως τα 500 άτομα¹⁴. Εάν εντάξουμε στο χώρο του οικισμού και τις εγκαταστάσεις της επίπεδης περιοχής νότια του ποταμού, ο χώρος χρήσης ξεπερνά τα 20 στρέμματα και δημιουργεί τις προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί το σύνολο ως μεγάλο και δυναμικό κέντρο.

Η αρμονική προσαρμογή του πολεοδομικού ιστού του οικισμού στη μορφολογία του αμνηλού υψώματος και ο προσθετικός τρόπος ανάπτυξής του

13. Επιφανειακά όστρακα από το Β'νί III.

χαρακτηρίζουν τα ποσίσματα που λειτούργησαν κατά την πρώτη εποχή του Χαλκού στα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου και τις Κυκλάδες. Ο οικισμός στο Β'νι Ι εντάσσεται στην ομάδα των σημαντικών κέντρων του βορειοανατολικού Αιγαίου τα οποία ιδρύθηκαν στο τέλος της νεολιθικής εποχής, αναπτύχθηκαν κατά την πρώτη εποχή του Χαλκού και εκκλήρυσαν με την έκταση, την ποιότητα της οργάνωσης και το πολιτισμικό επίπεδο των ευρημάτων τους. Η ναυτιλιακή δραστηριότητα των ίδιων κέντρων είχε ως επακόλουθο την ανάπτυξη των εμπορικών ανταλλαγών, την εισαγωγή και την εκμετάλλευση των νέων υλών, όπως ο χαλκός, την ευρύτερη επικοινωνία με τα γειτονικά νησιά και τα απέναντι παράλια αλλά και τις σχέσεις με τα περισσότερο απομακρυσμένα κέντρα προέλευσης των πρώτων υλών και τους τόπους διάθεσης των προϊόντων της μεταλλοτεχνίας. Ως προς την ύμφο, πρέπει να τονιστεί και πάλι ο μεγάλος αριθμός των σχετικών θέσεων, ο οποίος υποδηλώνει εκτεταμένη ενασχόληση των κατοίκων του νησιού με τη ναυτιλία και τις εμπορικές δραστηριότητες της εποχής που συνδέονται κυρίως με τη μεταφορά και την επεξεργασία του χαλκού.

Σε μικρή απόσταση και βορειότερα από το Β'νι Ι εντοπίσαμε τον δεύτερο οικισμό της βορειοανατολικής ακτής της ύμβρου, το Β'νι ΙΙ, που βρίσκεται στο νότιο άκρο ενός ανοιχτού

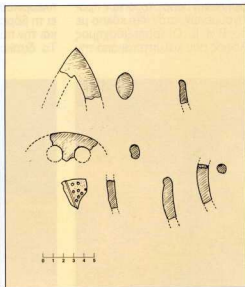
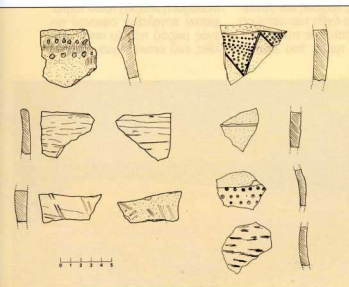

16. Κομμάτια πυρρολιθών από το Β'νι ΙΙΙ.

κόλπου (εικ. 8), στη θέση «Βδέλλες». Πρόκειται για τα λείψανα προϊστορικής κατοίκησης που καλύπτουν έναν μικρό και χαμηλό λόφο-ακρωτήριο, ο οποίος έχει τον επιμήκη άξονα στην κατεύθυνση Β-Ν, παράλληλο δηλαδή προς την ακτογραμμή. Το ακρωτήριο στη νότια πλευρά συνδέεται μέσω χαμηλού αυχένα με την απόληξη ψηλότερου υψώματος, απόκρημου προς τη θάλασσα και ομαλού στις άλλες πλευρές. Το Β'νι ΙΙ στα ανατολικά και στα βόρεια βρέχεται από τη θάλασσα, ενώ στα δυτικά του υπάρχει σειρά πλατωμάτων, από τα οποία χωρίζεται με μικρό ποτάμι που διατρεί σήμερα νερό ακόμα και τον Αύγουστο. Το ύψος του λόφου δεν ξεπερνά τα 5 μ., ενώ η έκταση του -στην οποία πρέπει να προστεθεί το κατακρημνισμένο από τη διάβρωση της θάλασσας παράκτιο ανατολικό τμήμα του αρχαίου οικισμού- είναι λίγο μεγαλύτερη από μισό στρέμμα (20x30 μ.)¹⁵.

Στο διαβρωμένο ανατολικό πρηνές του μικρού και χαμηλού

λόφου που καλύπτεται από τον οικισμό διαγράφονται αρχαίες επιχώσεις και οικοδομικά λείψανα, ενώ στις άλλες πλευρές διακρίνεται ο περιβόλος που τον προστάτευε, κατασκευασμένος από μεγάλες κροκιάδες. Στο βόρειο και καλύτερα διατηρημένο τμήμα του περιβόλου είναι ορατά ίχνη εισόδου και κεκλιμένης πρόσβασης-ράμπας ενισχυμένης με πεταλόσχημους προμαχώνες, ενώ είναι πιθανόν ότι πύλη υπήρχε και στο άλλο άκρο, προς τον αυχένα της νότιας πλευράς, στην οποία η σχώριση διαγράφεται κατά αποστάσεις. Κατά μήκος της ακτής διακρίνονται οι βάσεις τεσσάρων τουλάχιστον προμαχώνων πλάτους 3,5 μ. Στο πλάτωμα της πάνω επιφάνειας του λόφου είναι ορατά επιφανειακά θεμέλια δύο επιμήκων παράλληλων τοίχων που διατρέχουν, με κατεύθυνση Β-Ν, ολόκληρο σχεδόν το μήκος του οικισμού, και με τους οποίους μικροί εγκάρσιοι τοίχοι σχηματίζουν σειρά τετράγωνων δωμάτων (εικ. 9). Ένας επιμήκης τοίχος με την ίδια κατεύθυνση είναι

14, 15. Σχέδια χαρακτηριστικών οστράκων και λαβών από το Β'νι ΙΙΙ.

ορατός στα νοτιοδυτικά και εξωτερικά του τεχνημένου χώρου, στο ομαλό βόρειο πρανές του συνεχόμενου προς τα νότια ψηλού λόφου, στον οποίο πρέπει να επεκτείνεται οι δραστηριότητες των κατοίκων της προϊστορικής εγκατάστασης.

Ο χώρος του οικισμού στο Β' ή II είναι γεμάτος από επιφανειακά όστρακα που ανήκουν κυρίως σε αγεία κατασκευασμένα από κοκκινωπό, καστανό ή γκριζωπό πηλό με μαρμαρυγία και χαλίκια (εικ. 10, 11). Υπάρχουν επίσης όστρακα στυλβωτών καστανών, κοκκινωκίστανων, φαϊών και μαύρων αγείων, μερικά από τα οποία έχουν αβαθείς αυλακώσεις ή «ριπιδώσεις» στην εξωτερική τους επιφάνεια, ενώ ξεχωρίζουν θραύσματα αγείων με σωληνωτές ψευδολαβές και δίδυμα διάτρητα κατακόρυφα ωτία, κομμάτια από μεγάλα πιθάρια με διακόσμηση πλαστικών ταινιών και όστρακα αγείων με λευκό επίχρισμα. Αραιότερα είναι τα όστρακα αλλά πυκνά τα απολεπίσματα και τα θραύσματα πυρήνων πυριτολίθου, τα οποία συναντώνται στο ομαλό βόρειο πρανές και στο πλατώμα της κορυφής του λόφου που συνδέεται με τη νότια πλευρά του οικισμού. Ανάλογη διασπορά ευρημάτων παρατηρήθηκε και στα πλατώματα που βρίσκονται δυτικά του οικισμού, πέραν της κοίτης του ποταμού.

Ο τρίτος οικισμός της πρώιμης εποχής του Χαλκού που εντοπίσαμε στη θέση Άσπρος Γκρεμίνος της βορειοανατολικής ακτής της Ίμβρου, το Β' ή III, βρίσκεται βορειότερα των προηγούμενων, στον ίδιο κόλπο με το Β' ή II. Ο τραπέζιοσχημος λόφος που καλύπτεται από την

προϊστορική εγκατάσταση έχει έκταση 100x100 μ., ύψος 15 μ. και, όπως οι δύο προηγούμενοι, καταλαμβάνει τη θέση ακριβώς δίπλα στη συμβολή ενός ποταμού (Αγίου Βλασίου) με τη θάλασσα, η οποία έχει διαβρώσει την ανατολική πλευρά του μαλακού λευκού βράχου, καταστρέφοντας το αντίστοιχο τμήμα του οικισμού (εικ. 12). Το ποτάμι ορίζει τη νότια πλευρά του λόφου, ενώ ένα μικρότερο ρέμα αποτελεί το βόρειο όριο του. Στο πλατώμα της κορυφής του λόφου, έκτασης 80x70 μ., διαγράφονται τρεις ενότητες χώρων που ορίζονται με περιβόλους. Ο βορειότερος έχει έκταση 35x30 μ., περιβάλλεται από φαρδύ τοίχο και στο βορειοανατολικό τμήμα του περιλαμβάνει επιφανειακό στρώμα με πλήθος οστράκων. Το κεντρικό τμήμα του πλατώματος διαιρείται σε δύο μέρη, από τα οποία το νότιο περικλείεται από οχυρωματικό περίβολο με πεταλόσχημους προμαχώνες. Στη βόρεια πλευρά της οχύρωσης διαγράφεται άνοιγμα πύλης προστατευμένο με προμαχώνες, ενώ δύο όμοιοι διακρίνονται επίσης στο δυτικό και στο ανατολικό άκρο της ίδιας πλευράς. Ανάλογες κατασκευές είναι ορατές και στη νότια πλαγιά του λόφου, όπου τα λείψανα των επιφανειακά σωζόμενων τοίχων είναι πυκνότερα, ενώ στη νοτιοανατολική γωνία φαίνεται να υπάρχει δεύτερη είσοδος του οχυρωμένου χώρου με πρόσβαση που διαμορφώνεται από κεκλιμένο επίπεδο-ράμπα, η οποία στηρίζεται σε δύο πλευρικούς τοίχους και συνδέει τη βόρεια όχθη του ποταμού και την παραλία με την πύλη¹⁶. Το δυτικό τμήμα του λόφου,

πλάτους 10-15 μ., βρίσκεται σε επίπεδο χαμηλότερο κατά 7-8 μ. από το πλατώμα της κορυφής και ορίζεται με αναλημματικό τοίχο παράλληλο προς το τεχός με τους προμαχώνες.

Νότια της κοίτης του ποταμού η ακτή παρουσιάζει γλωσσοειδή διαμόρφωση, στην αρχή της οποίας διακρίνονται τοίχος με κατεύθυνση Β-Ν, πιθανώς προστατευτικός της εκβολής ή υποτυπώδες λιμενικό έργο. Βόρεια του οικισμού και σε μικρή απόσταση από τους πεταλόσχημους πύργους υπάρχουν μεγάλη πλήρη τυμβοειδή κατασκευή, διαμέτρου 6 μ. περίπου, κατόπιο ίσως κυκλικού κτισμάτος.

Τα διάσπαρτα επιφανειακά όστρακα στο Β' ή III είναι πυκνότερα στη βόρεια και στη νότια πλευρά του λόφου και προέρχονται από χονδρά αγεία κατασκευασμένα με καστανή ή καστανοκόκκινο πηλό με πολλά χαλίκια, αρκετά με αδρή επιφάνεια (εικ. 13). Μερικά χονδροειδή όστρακα έχουν στοιχεία χαρακτηριστικά της νεότερης νεολιθικής, ενώ υπάρχουν αρκετά που ανήκουν σε στυλβωτά αγεία και λίγα σε τροχίλατα. Μεταξύ των οστράκων που εντοπίστηκαν συγκεντρωμένα στο βορειοανατολικό άκρο της εγκατάστασης περιλαμβάνονται πολλά θραύσματα λοπάδων με εγκάρκτη και έκκρουση ή μικτή διακόσμηση, ενώ ξεχωρίζουν όστρακα και πόδια τριχοεικών χυτρών, θραύσματα από ανοιχτά επίπεδα πιάκια, από φιάλες διαφόρων τύπων και κομμάτια τριγωνικών λαβών τύπου wish bone (εικ. 14, 15). Τέλος, διαπιστώθηκε η ύπαρξη τριών τουλάχιστον εργαλείων οσφαινού και ενός μικρού πέλεκυ από οσφίτη λίθο, ενώ εντοπίστηκαν άβρονα

17. Τμήμα απολεπίσμένου κορυμίου δέντρου στο χώρο δυτικά από το Β' ή III.

18. Ο λόφος-ακρωτήριο με τον προϊστορικό οικισμό Β' ή IV.

απολείψιμα και πυρήνες πυριτολίθου σε ποικιλία χρωμάτων (εικ. 16). Στους πρόποδες του λόφου υπάρχουν επιφανειακά διάσπαρτα θραύσματα απολιθωμένων κορμών δέντρων (εικ. 17), ενώ μεγαλύτερα παρόμοια κομμάτια έχουν χρησιμοποιηθεί στις «προχαλές», τους αναλημματικούς δηλαδή τοίχους που είναι ορατοί δυτικά του προϊστορικού οικισμού¹⁷.

Στη δυτική πλαγιά του λόφου που βρίσκεται νότια από το ποτάμι του Αγίου Βλασίου και το Β' ή III διαπιστώθηκαν θεμέλια περιβόλου και τοίχων, καθώς και διάσπαρτα όστρακα και πολλά θραύσματα πυριτολίθου, ενδειξεις προϊστορικής χρήσης, η οποία προφανώς συνδέεται με τις δραστηριότητες του κυρίως οικισμού.

Την τέταρτη και μεγαλύτερη σε έκταση προϊστορική εγκατάσταση της βορειοανατολικής ακτής της Ίμβρου, το Β' ή IV, την εντοπίσαμε στον κόλπο της Πλάκας, που βρίσκεται αμέσως ανατολικά του Αγίου Κηρύκου, δίπλα στο σύγχρονο λιμάνι του νησιού. Οι εγκαταστάσεις εκτείνονται σε τρεις συνεχόμενες θέσεις, δύο ψηλότερους λόφους που χωρίζονται από μικρή κοιλάδα με ποτάμι και ένα χαμηλό έξαρμα ανατολικότερα, στο μέσο περίπου του κόλπου.

Στον δυτικό λόφο (εικ. 18) βρίσκονται τα καλύτερα διατηρημένα λείψανα, τα οποία καταλαμβάνουν χώρο 150x100 μ. περίπου και καλύπτουν το πλάτωμα της κορυφής (υψόμετρο 25-30 μ.) του ακρωτηρίου που σχηματίζεται στη θέση Πλάκα με άξονα στην κατεύθυνση Β-Ν. Δυτικά του ακρωτηρίου οι ακτές είναι απόκρημνες και σχηματίζουν μικρό κόλπο που

προστατεύεται στη δυτική πλευρά από χαμηλή γλωσσοειδή βραχώδη προεξοχή, η οποία προχωρεί μέσα στη θάλασσα. Αντίστοιχη αλλά πολύ μεγαλύτερων διαστάσεων επιμήκη πλάκα (στην οποία προφανώς οφείλεται η ονομασία της περιοχής) σχηματίζει το βραχώδες βορειοδυτικό άκρο του ακρωτηρίου προεκτεινόμενο προς Βορρά (εικ. 19) σε μήκος 100 και πλάτος 20 μ. Ανατολικά της μεγάλης πλάκας υπάρχει ανοιχτός κόλπος, στον οποίο εκβάλλει το μικρό ποτάμι που, αφού διασχίσει μικρή κοιλάδα, ορίζει την ομαλή ανατολική πλευρά της προϊστορικής ακρόπολης. Οι δύο προεξοχές-πλάκες λειτουργούν ως κυματοθραύστες και, αναλόγως με την κατεύθυνση των ανέμων, επιτρέπουν ασφαλή ελλιμενισμό μικρών σκαφών είτε στο μικρό λιμάνι που σχηματίζεται δυτικά του ακρωτηρίου είτε στο μεγαλύτερο της βόρειας πλευράς. Η ομαλή νότια πλευρά του ακρωτηρίου χωρίζεται με χαμηλό αυχένα από τον συνεχόμενο λόφο, πάνω στον οποίο βρίσκεται το ξωκκλήσι της Παναγίας Γαλακτοτροφούσας.

Στο βόρειο τμήμα του πλατώματος της κορυφής του ακρωτηρίου, από το οποίο είναι ορατό και ελέγχεται ολόκληρο το ανατολικό τμήμα του Θρακικού Πελάγους από τη Σαμοθράκη ως τη Χερσόνησο, ξεχωρίζει το κυρίως τμήμα του τειχιωμένου οικισμού. Στην απότομη βορειοδυτική πλευρά σχηματίζεται χαμηλότερο επίπεδο, στο οποίο είναι ορατός ένας αναλημματικός τοίχος σε μήκος 30-40 μ. που εκτελούσε πιθανώς χρέη προτειχίσματος. Η γραμμή του κύριου οχυρωμα-

τικού περιβόλου είναι ευδιάκριτη στις δυτικές και βορειοδυτικές παρυφές του οικισμού, ενώ στο νοτιοανατολικό τμήμα έχει καταστραφεί από τη διανομή σύγχρονου δρόμου μαζί με μέρος των κτιρίων, θεμέλια των οποίων είναι ορατά στην τομή. Τα εντυπωσιακά, όμως, υπολείμματα της βάσης της βόρειας πλευράς της οχύρωσης, ορατά κατά μήκος της ακτής, αρκούν για να σχηματιστεί εικόνα του μεγέθους και της ποιότητας της οχύρωσης στο Β' ή IV. Πρόκειται για δύο ζεύγη ισχυρών τοίχων κατασκευασμένων από πέτρες και μεγάλες κροκάλες, οι οποίοι είναι θεμελιωμένοι πάνω στην ακτή, σε απόσταση 5 μ. μεταξύ τους και διατηρούνται σε ύψος μεγαλύτερο από 3 μ. (εικ. 20). Οι ισχυροί τοίχοι ανήκουν σε δύο πεταλόσχημους πύργους-προμαχώνες, πλάτους 4 μ., οι οποίοι ενίσχυναν την οχύρωση της βόρειας πλευράς του οικισμού, την πλέον εκτεθειμένη στις επιθέσεις των κυμάτων αλλά και των προερχόμενων από τη θάλασσα εχθρών. Εξάλλου, σε φυλακείο ή σε κτίσμα λιμενικών εγκαταστάσεων πρέπει να αποδοθούν μερικά θεμέλια τοίχων που είναι ορατά σε μικρό πλάτωμα δίπλα στη βάση του βορειοανατολικού άκρου του λόφου, σε μικρή απόσταση από την ακτή. Δίπλα στους προμαχώνες υπάρχει πηγή πόσιμου νερού, η οποία θα εξυπηρετούσε συμπληρωματικά τις υδρευτικές ανάγκες που κάλυπτε κατά κύριο λόγο το νερό του ποταμού.

Ο οικισμός στο Β' ή IV ήταν προσπελάσιμος από την πλευρά της θάλασσας και της εκβολής του ποταμού μέσω κλακωτού πλακόστρωτου δρό-

19. Το ακρωτήριο με τον οικισμό Β' ή IV και ο κόλπος της Πλάκας.

20. Λείψανα παράκτου προμαχώνια της οχύρωσης στο Β' ή IV.

21. Λαβές αγγείων από το Β'VI IV.

22. Ο λόφος Β'VI IVa με λείψανα προϊστορικής εγκατάστασης ορατά στη δυτική πλευρά του.

μου, ο οποίος είχε κατασκευαστεί στην ανατολική πλευρά του λόφου. Στον κλιμακωτό δρόμο ανήκουν τα λείψανα ενός αναλημματικού τοίχου που ξεκινά από την ακτή και ακολουθεί ανοδικά την κλίση του λόφου για να καταλήξει σε μικρό πλάτωμα, έξω από το ανατολικό τείχος του οικισμού.

Στο πλάτωμα της κορυφής του ακρωτηρίου, το βόρειο τμήμα, που περιβάλλεται από τον οχυρωματικό περίβολο (περίπου 6 στρέμματα), διαιρείται σε τρία μέρη, μέσα στα οποία υπάρχουν ορατά οικοδομικά σύνολα. Συγκεκριμένα, στο βόρειο, στο δυτικό και στο ανατολικό τμήμα του οικισμού διαγράφονται ευκρινώς τρεις ενόπτες κτίριων, κατασκευασμένων από τοίχους πλάτους 0,60 μ. οι οποίοι σώζονται σε ύψος 0,50-1 μ. Το βόρειοτερο συγκρότημα περιλαμβάνει επτά τουλάχιστον ορθογώνια δωμάτια, διατεταγμένα σε τρεις σειρές κάθεται προς τον επιμήκη άξονα του οικισμού. Στην ανατολική πλευρά του κεντρικού χώρου, κατά μήκος του περιβόλου, συντονίζονται τα θεμέλια τριών συνεχόμενων δωματίων, ορθογώνων επίσης, το μεσαίο από τα οποία έχει θύρα στον δυτικό τοίχο. Κατά μήκος του δυτικού σκέλους του περιβόλου υπάρχουν θεμέλια αποσπασματικά διατηρημένα, με εξαίρεση ένα μακρύ ορθογώνιο μονόχωρο κτίσμα που έχει είσοδο στη δυτική πλευρά. Η όλη οργάνωση και κατανομή των οικοδομημάτων δημιουργεί την εντύπωση ύπαρξης κεντρικού ελεύθερου χώρου, στις τρεις πλευρές του οποίου έχουν διαταχθεί τα ιδιωτικά ή δημόσια κτίρια του οικισμού.

Νότια και σε συνέχεια του οχυρωματικού περιβόλου, ένας ισχυρός τοίχος πλάτους 3 μ.,

κατασκευασμένος από τεράστιες κροκάλες, οριοθετεί έκταση 20x50 μ. Προφανώς πρόκειται για έναν ακόμα περίβολο που προστάτευε είτε την περιοχή στην οποία επεκτάθηκε ο οικισμός είτε ένα χώρο ειδικής χρήσης. Στη νοτιοδυτική γωνία του ίδιου χώρου είναι ευδιάκριτα τα λείψανα θεμελίων ορθογωνίας κατασκευής, διαστάσεων 6x3 μ., ενώ στην ανατολική πλευρά διαγράφεται ένα μικρότερο, ορθογώνιο επίσης κτίσμα. Στο κεντρικό τμήμα του ξεχωρίζουν τρεις λιθινές τυμβοειδείς κατασκευές, διαμέτρου 5-6 μ. και ύψους 1 μ., ίσως κατάλοιπα κτισμάτων κυκλικής κάτοψης. Εξωτερικά του νότιου περιβόλου διακρίνεται σε σχετικά μεγάλο μήκος ένας φαρδύς καμπύλος τοίχος.

Η επιφανειακή κεραμική που παρατηρείται στο Β'VI IV είναι διάσπαρτη παντού, μεγαλύτερη συγκέντρωση παρουσιάζει, όμως, στο νότιο τμήμα του βορειότερου χώρου. Πολλά όστρακα ανήκουν σε χονδροειδή αποθηκευτικά αγγεία από χονδρόκοκκο πηλό, ανάμικτο με μαρμαρυγία και μικρά χαλίκια, η επιφάνεια του οποίου συνήθως είναι άβαφη, χωρίς να λείπουν τα όστρακα με επιχρίσμα στη μία ή και στις δύο επιφάνειες, ενώ υπάρχουν και αρκετά όστρακα στυλβωτών αγγείων, καστανών, κοκκινωπών και γκριζών (εικ. 21). Ως προς τα σχήματα, εντοπίστηκαν θραύσματα πιθαριών, αμφορέων, τριποδικών χυτρών, φιαλών, πυξιδίων, καθιών, πρόχων κ.ά., με επιμέρους χαρακτηριστικά της πρώιμης εποχής του Χαλκού (ανάλυψη σχαινοειδή διακόσμηση στα πιθαρία, διάτρητες λαβές σε φιάλες και άλλα αγγεία κ.λπ.). Ενδιαφέρουσα είναι και η ποικιλία των πυριπολιθικών θραυ-

μάτων που υπάρχουν διάσπαρτα στο Β'VI IV, ενώ διαπιστώθηκε η ύπαρξη ενός τουλάχιστον πλήνους πηνίου και μερικών εργαλείων οψιανού.

Στο λόφο που βρίσκεται αμέσως ανατολικά του ακρωτηρίου της Πλάκας και χωρίζεται από αυτό με μικρή κοιλάδα και ποταμό υπήρχαν ανάλογες προϊστορικές εγκαταστάσεις (Β'VI IVa), σε διαδοχικά επίπεδα που καταλαμβάνουν έκταση αρκετών στρεμμάτων, αυτές, όμως, που υπήρχαν στην κορυφή έχουν καλυφθεί ή καταστραφεί από την κατασκευή σύγχρονης κατοικίας (εικ. 22). Στην ορατή δυτική πλαγιά είναι ορατά τμήματα περιβόλου, ο οποίος οριοθετούσε την κοίτη του ποταμού-χειμάρρου και παράλληλα στίριζε τα πνήθη του λόφου συνεχιζόμενα και στη βόρεια πλευρά, κατά μήκος της ακτής. Ψηλότερα από τον περίβολο δημιουργούνται δύο σχετικά πλατιά άνδρα, που στηρίζονται επίσης από αναλημματικούς τοίχους-περιβόλους. Στο ψηλότερο πλάτωμα είναι ορατά τα θεμέλια τούχων μεγάλων κτιρίων, και υπάρχουν επιφανειακά διάσπαρτα όστρακα αγγείων της πρώιμης εποχής του Χαλκού.

Η προϊστορική χρήση του χώρου της Πλάκας επεκτείνεται ακόμα ανατολικότερα, σε χαμηλό έδαφος που ορίζεται από χειμάρρους (Β'VI IVβ). Εδώ είναι ορατά θεμέλια τούχων και υπάρχουν επιφανειακά όστρακα αγγείων.

Η ενδεικτική πρώτη παρουσίαση εγκαταστάσεων της ύστερης νεολιθικής εποχής και της πρώιμης Χαλκοκρατίας που εντοπίστηκαν στην ύψιστη περιλαμβάνει μερικές μόνον από τις πολλές θέσεις που υπάρχουν στο νησί¹⁸. Οι περιγραφές και

τα συμπεράσματα στηρίζονται αποκλειστικά στα ορατά οικιστικά λείψανα και στα επιφανειακά κινητά ευρήματα που δίδεωσαν τη γη της Ίμβρου, γη εξαιρετικά φιλόξενη, όπως αποδεικνύεται, για την ανάπτυξη οικιστικών και άλλων δραστηριοτήτων σχετικών με τις προαιμότερες φάσεις άσκησης της ναυτιλίας και του εμπορίου. Στην επικίνδυνη και επίπονη διαδικασία που απαιτούσε η προμήθεια, η μεταφορά, η επεξεργασία και η διάθεση του χαλκού, νέου και πολύτιμου υλικού εκείνης της εποχής, η Ίμβρος αποτέλεσε σημαντικό σταθμό του δικτύου που λειτουργούσε στο Αιγαίο, λόγω της καίριας θέσης της στην έξοδο του Ελληνιστικού και στη διαδρομή προς τις πλούσιες σε κοιτάσματα χαλκού περιοχές του Ευζείνου Πόντου. Οι νέες συνθήκες ζωής, οι ανακαταστάσεις και οι πολιτιστικές διεργασίες που συντελέστηκαν την ίδια εποχή στον ευρύτερο αιγαϊακό χώρο οδήγησαν στην ίδρυση και την ανάπτυξη ισχυρών και οργανωμένων πολιτισμών στις ακτές και στο εσωτερικό της Ίμβρου, δείγματα των οποίων αποτελούν οι εγκαταστάσεις που παρουσιάστηκαν.

Σημειώσεις

1. Ανάλυση προαναφέρω είναι και η ονομασία «Μικρό Βουνί» που παρόμοια προϊστορικού οικισμού της Σαμοθράκης. Βλ. Δ. Μάτσας, «Μικρό Βουνί Σαμοθράκης: Μια προϊστορική κοιτίδα σ' ένα νησιωτικό σύστημα του ΒΑ Αιγαίου», *Ανθρωπολογικά 8* (Βόλος 1984), σ. 73 κ.α. και K. Lehman, *Samothrace (guide)*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 189 κ.α.
2. Πολλές από τις ονομασίες των αγροτικών και παραλιακών θέσεων της Ίμβρου και άλλες πληροφόρες ορολογίες στους Βουλιώ Μακρυνάσι και Τόνη Γρασιώ, οι οποίες (όσο στο νησί και διασχίζον) καθημερινά μεγάλες αποστάσεις με το όλο-ντο εφοικουμένους να καλλιεργούνται, επιγική και να φροντίζουν τα κοπάδια τους με τον παραδοσιακό τρόπο. Ακριβή τοπογραφικά στοιχεία περιλαμβάνονται επίσης στα κείμενα των Πρακτικών του Συμποσίου «Ο οικισμός της Ίμβρου», έκδοσης της Εταιρείας Μελέτης Ίμβρου και Τεβόλου, Θεσσαλονίκη 1996. Για την περιοχή που μας ενδιαφέρει η οποία ανήκει στην κοινότητα του Ευκαμπίου, βλ. στον ίδιο τόμο, σ. 67 κ.α. το ιδιαίτερο ενδιαφέρον και εμπνευστημένο άρθρο του Κ. Ζεγκιλή «Το Ευκαμπίο και η ευρύτερη περιοχή του».
3. Οι πεπλοδομήσιμοι περβόλοιοι χαρακτηρίζονται μερικούς ακόμα οχηματισμένους οικισμούς της ηπειρωτικής και Στερεάς Ελλάδας, όπως το Κασσίο της Σέρου Ορ. Τσιουτσές, «Καυκαλάκι II», *ΑΕ* 1899, σ. 118), το Παλαμάρι της Σκέρου (Μ. Θεοχάρης - Α. Παλιούρας, «Παλαμάρι Σκέρου», η οχηματισμένη πόλη της πρώιμης Χαλκο-

- κρατίας», *Η Πολιότητα και η πρώιμη εποχή του χαλκού στο Βόρειο Αιγαίο*, Αθήνα 1997, σ. 349), τη Μέρινα αλλά και ακροπόλεως της Μικρής Ασίας (H. Kikani, *Archaeological Researches at Liman Tepe*, Iulia 1997).
4. Ανάλογη αλληλουχία στην κατασκευή της οχύρωσης (τείχος με προμαχώνες, προτειχίσματα, φράγμα λίθων) έχει διαπιστωθεί και στο Παλαμάρι της Σκέρου (Θεοχάρης - Παριούρας, *ο.π.*, σ. 348 και σχ. 10) στο οποίο απάντησε η ανασταστική έρευνα αποκάλυψε και βαθιά προστατευτική τάφρο μεταξύ προτειχίσματος και φράγματος.
  5. Σε ανάλογη οργάνωση του κατοικημένου χώρου είχαν προχωρήσει και οι προϊστορικοί κάτοικοι της Μύρινας Λίμνου στην οποία, εκτός από την πρώτη εγκατάσταση στο μικρό κεντρικό του κάπου Γαγγέ Νερό, αποκάλυψε τμήμα οικισμού και κατά μήκος της ακτής (Α. Ντόβα, «Μύρινα Λίμνου, οι αρχαιότερες φάσεις του προϊστορικού οικισμού», *Η Πολιότητα και η πρώιμη εποχή του χαλκού στο Βόρειο Αιγαίο*, *ο.π.*, σ. 285 και Π. Αυγερινός, «Ο οικισμός της Μύρινας, πρώτες εκτιμήσεις», *στο ίδιο*, σ. 273).
  6. N. Merpert, «Ethnocultural Change in the Balkans on the Border between the E-Neolithic and the Early Bronze», στο S. Scomal (επιμ.), *Proto-Indo-European, The Archaeology of a Linguistic Problem, Studies in Honor of M. Gimbutas*, Washington Institute for the Study of Man, 1987, σ. 122-135.
  7. Ηρόδοτος 2. 51. Το να δούν γένος των Πελοποννήσιων υπήρχε κοινή αντίληψη ότι περιλάμβανε ανθρώπους ιδιαίτερα σφοδράς περί τη γεωργία, την τεχνολογία και την οικοδομία εν γένει. Όπως είναι γνωστό, οι Πελοποννήσιοι απέδιδαν την κατασκευή των γυαλιστερών μνηστικών «αρχαιοδόμων» (Ασπιδες, Λόγους, Μικτή κ.α.). Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι στη νεότερη Ίμβρο ανθίσουν η τέχνη της επεξεργασίας της πέτρας, ζωντανή αποδειχθεί της οποίας αποτελούν οι πανήμοιροι κάποτε και ρημναμένοι τώρα οικισμοί του νησιού με τα πετρόχιστα φροντισμένα δωμάτια και ιδιαίτερα οικοδομήματα (επιχλωμάς, κλίμακες, νεράια, σπηλιές, ντάμα, αλώνια κ.λπ.), τους λιθόστρωτους δρόμους και μονοπάτια, τους αναλημματικούς τοίχους των χωρικών. Είναι επίσης γνωστό ότι Ίμβριοι τεχνίτες της πέτρας μεταστάσαν και εργάζονταν στην Θράκη και τη Μικρά Ασία (Γρόσιος, *Αλκυονίδα Σπηλιώ*, Εδουάρι κ.α., βλ. Γ. Κοιραντώνης, *Γεωγραφία της Μικρής Ασίας*, Αθήνα 1921, σ. 259-264), όπως ακριβώς οι ηπειρώτες ή οι λυκαονίτες χριστάδες περιόδοναν στον χερσίο ελλαδικό χώρο.
  8. Βλ. Ηρόδοτος 5, 26-27. Στράβων 5.2.5.
  9. Όπως διαπιστώσαμε κατά τις περιηγήσεις μας στο νησί, ο αριθμός των εγκαταστάσεων των κλασσικών χρόνων της Ίμβρου, είναι ελάχιστο εντυπωσιακό με αυτόν των προϊστορικών θέσεων και αναίρετη την άποψη που υπήρχε μέχρι τώρα, ότι δηλαδή υπήρχε μόνο μία κώμη των κληρουσίων στη θέση της πρωτεύουσας Ίμβρου, η οποία ταυτίζεται με το σημερινό Κάστρο.
  10. Η κατάσταση της κεραμικής δεν είναι απόλυτη, δεδομένου ότι ανακτώνται όστρακα που συνδυάζουν χαρακτηριστικά δύο ή περισσότερων κατηγοριών.
  11. Μ. Μαρόβρη, «Από τον Σκάρω στην Πολιότητα», *Η Πολιότητα και η πρώιμη εποχή του χαλκού στο Βόρειο Αιγαίο*, *ο.π.*, σ. 372 και σπ. 44-45.
  12. Στην εσωτερική επιφανειακή οστράκων από την κοιλιά βαθιάς χύτρας διαπιστώθηκαν βαθιάς διασποράς από ασημένιο εργαλείο, ενώ στην εξωτερική υπήρχαν έντονα ίχνη καύσης από χρήση.

13. R. Trauil, *Le Néolithique et le Bronze Ancien, Egéens. Les problèmes stratigraphiques et chronologiques. Les techniques. Les hommes*, *BEFAR* 24, Paris 1963, σ. 193. Η χρήση του τοκού είναι γνωστή από τη χρήση III των Κορινθίων και την Τροία II β, για μικρό οπλοθήκη αριθμό αγγελών, ενώ ενδείξεις υπάρχουν στο Λευκάδι I και στη Λέρου IV (C. Παπαδόπουλος, *Η νεότερη Νεολιθική και η πρώιμη εποχή του χαλκού στην Ανατολία*, Μακρόβια, Θεσσαλονίκη 1997, σ. 309).
14. Τα συγκεκριμένα μεγέθη έκτασης και πληθυσμού των καταστάσεων στην κατηγορία 3 των πρωτοελλαδικών οικισμών, στην οποία ανήκουν γενικότερα οι οικισμοί του Αιγαίου, ενώ για τη νότια Ελλάδα θα θεωρούσε ότι αντιστοιχούν οι πρωτοελλαδικές θέσεις, βλ. Ν. Κόντολα, *Η πρώιμη αποικιστική στους πρωτοελλαδικούς οικισμούς*, Αθήνα 1994, σ. 94-96 και σπ. 4.
15. Ο οικισμός από άποψη μεγέθους και κατάστασης στη μακρού μεγέθους πρωτοελλαδικές εγκαταστάσεις (Κόντολα, *ο.π.*, σ. 469) ενώ, ως προς τη μορφή, παρουσιάζει ομοιότητα με την Τροία I.
16. Ανάλογη κατασκευή έχει διαπιστωθεί στη νεοελλαδική γενιά του τέλους του Παλαμάρι της Σκέρου, βλ. Θεοχάρης - Παριούρας, *ο.π.*, σ. 363.
17. Λείψανα απολιθωμένου δάσους έχουν εντοπιστεί λίγο βορειότερα, στην περιοχή «Αλιπ» της βορειοανατολικής ακτής της Ίμβρου, βλ. Ζεγκιλή *ο.π.*
18. Μέσω στη νεότερη ελλαδική που υφίσταται η Ίμβρος τελευταία χρόνια, στο πλαίσιο της κρατικής πολιτικής και της τουριστικής «απομόνησης», είναι παρήγορο το γεγονός της ενισχυμένης μερικαν συναδέλφω με τον προϊστορικό πλούσιο του νησιού. Η πενήνη της γης εγκλωβίστη και ελαττώσε πρόστασης του συνόλου των γνωστών ημερησίων και των αρχαιολογικών χώρων της Ίμβρου δημιουργούν προβλήματα, όχι μόνον ως προς την πενήνια μελέτη, ανάλυση και αξιοποίηση τους αλλά κυρίως ως προς τη διασπορά, έστω και διατήρησή τους.

The Imvros Island in the Early Bronze Age

E. & I. Andreou

Several prehistoric settlements have been located on the rough and harbourless northeastern coast of Imvros island, four of which are presented in this article. They lay on low hills, next to the junction of streams and the sea.

The scheme of organization and the form of fortification of these settlements, as well as the large number of scattered surface sherds and flintstone tools have led to a dual conclusion: first, these settlements have been inhabited since the end of the Neolithic period; and second, their prime coincides with the Early Bronze Age, an era characterized by movements of population and activities relevant to the very early phase of shipping and bronze trading.

The Imvros settlements belong to the broader group of important centres of the northeastern Aegean, which continue to surprise us at their extension, quality of organization and the high cultural standards of their finds.